

AKTEPE ARKHISTRATEGOS MIKHAIL KİLİSESİ AKTEPE ARKHISTRATEGOS MICHAEL CHURCH

DOI: 10.33404/anasay.1099053

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

Derya GÜNERİ**

ÖZ

Kilise Kapadokya Bölgesi'nde Nevşehir'in 15,4 km kuzeydoğusunda, Avanos'un 3.5 km güneydoğusunda yer alan Aktepe'de, vadinin doğusunda vadi tabanından yaklaşık 50 m. yukarıda yer almaktadır. Kilise'nin bittiği yerden itibaren Dervent Vadisi başlamaktadır.

Kilise tek nefli ve tek apsislidir. Vadide bu yapıyı önemli kılan etken; yapının planı, duvar resimlerinin ikonografisi ve üslupsal özellikleri ile her ne kadar bazı kiliselerle benzerlik gösterse de bazı ikonografik özellikleriyle onlardan ayrılmasıdır. Kilisede Mikhail'in yeri ve unvanının yazılması, giriş tonozunda yer alan resimlerdeki figürlerin özellikle yüz ve ellerinin yarım kalışı, apsiste yer alan Teophany sahnesi bunlardan bir kaçıdır. Giriş tonozunda bulunan eskiz çizimleri Bizans resim sanatı için önemli ayrıntılar içermektedir. Kilise duvar resimleri bakımından Bizans Sanatı içerisinde özgün bir yere sahiptir ve yerleşimdeki erken döneme ait yaşamı gösteren önemli kanıtlar sunmaktadır.

1- Makale Geliş Tarihi: 05. 04. 2022 Makale Kabul Tarihi: 21. 05. 2022

* Makale "Kapadokya Bölgesi Zelve Vadisi ve Çevresi (Paşabağ ve Aktepe Köyü) Bizans Kaya Yerleşimi" adlı doktora tezinden üretilmiştir. Giriş tonozunda yer alan eskiz çizimleri farklı bir makalede yayına sunulacaktır.

** Arş. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Ph.D. Research Assistant, Erciyes University, Faculty of Literature, Department of Art History E-posta: dguneri@erciyes.edu.tr/ d.guneri38@gmail.com ORCID ID C:\Users\User.DELL\AppData\Local\Microsoft\Windows\INetCache\Content.Word\logo.jpg <https://orcid.org/0000-0003-2361-8172>

Bu çalışmada hakkında monografik bir yayın bulunmayan yapı bütünüyle ele alınmıştır. Arkhistrategos Mikhaıl Kilisesi olarak isimlendirilen yapının mimari özelliklerinin tanıtılarak belgelenmesi, mevcut durumunun belgelenecek bilim dünyasına tanıtılması amaçlanmıştır. Yapı, mimari ve resimsel özelliklerinden yola çıkılarak tarihlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Kapadokya, Aktepe, Tek Nefli Kilise, Duvar Resmi

ABSTRACT

The church is in Aktepe, which is located 15,4 km northeast of Nevşehir and 3,5 km southeast of Avanos in the Cappadocia Region. It is in the east of the valley and approximately 50 m above the valley ground. Dervent Valley starts where the church ends.

It is a single nave church with a single apse. The parameter that makes this building significant in the valley is that although it is similar to some churches, it differs from them with some iconographic features, its plan, the iconography of the frescoes and stylistic features. Michael's location, his title's being written, especially the faces and hands of the paintings' on the entrance vault being left unfinished and the Theophany scene on the apse are some of the differences. The sketch drawings on the entrance vault includes important details for Byzantine painting art. The church has a unique place in Byzantine art in terms of its wall paintings and it provides one of the important evidence revealing the life in the early period in the settlement.

In this study, the building, about which there is no monographic publication, is discussed in its entirety. It is objected to introduce and document the architectural characteristics of the building, which is named as Arkhistrategos Michael Church, to document the current its current state and to present it to the science world. The building was tried to be dated based on its architectural and pictorial features.

Keywords: Byzantine, Cappadocia, Aktepe, Single Nave Church, Wall Painting

Giriş

Aktepe Köyü; Nevşehir'e 15.4 km., Avanos'a 3.5 km., Zelve Açık hava Müzesi'ne ise 2 km. uzaklıkta bulunmakta ve kuzey güney yönünde uzanan

bir vadi içerisinde yer almaktadır. 7. ve 10. yüzyıl arasında devam eden Arap akınları nedeniyle Göreme (*Korama*) ve Avanos'da (*Venasa*) yaşayan Hıristiyan nüfusun daha güvenli bir yaşam için Zelve ve çevresine yerleştiği bilinmektedir (Thierry, 1971, s. 119-129). 10. yüzyılda vadide yoğun bir yaşam söz konusudur (Thierry, 1994, s. 329). 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk akınlarının başlamasıyla Hıristiyan nüfusla Türk nüfus bir arada yaşamaya başlamıştır. 1923'de imzalanan mübadele sonucunda Hıristiyan nüfus giderek azalmıştır (Pallis, 1997, s. 105). 1949 yılında Zelve Vadisi'nde kaya kopmaları başlamış, halk 1954 yılında vadiyi tamamen boşaltarak Aktepe Köyü'nün kuzeyine yerleşmiştir (Tuncer, 2014, s. 18-19). Köyün güneyinde vadinin doğu yamacında ise eski yerleşim bulunmaktadır. Vadide bulunan kilise güneyde, doğu yamaçtadır. Kilise'nin bittiği yerden itibaren Dervent Vadisi başlamaktadır. Vadide dini yapılarla beraber, sivil ve zirai yapılar da yer almaktadır (Güneri, 2020). Bu yapılar vadinin bir Bizans yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.

Konumuzu vadide bulunan Arkhistrategos Mikhail Kilisesi oluşturmaktadır. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, Jolivet Levy'nin Dervent 3 Nolu Kilise olarak ele aldığı yapıyı genel hatları ile tanımladığı görülmektedir (Jolivet Levy, 2015, s. 142).

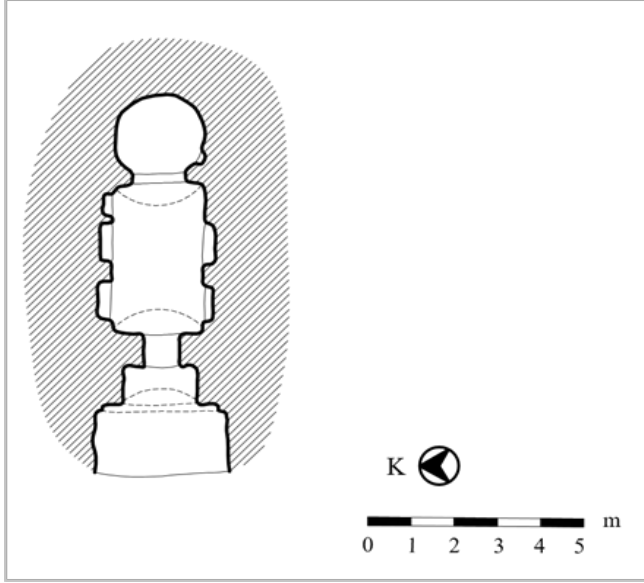
Mimari

Yapı kaya kütesinin doğu cephesine oyularak yapılmıştır. Kiliseye cephesi yaklaşık kare boyutlarında ve üst seviyede üç yönden basit profilli silme ile çevrelenmiş cephenin merkezinde yarım yuvarlak kemerli ve yuvarlak tonozla örtülü olan 0.85 m. genişliğinde dikdörtgen formlu bir kapıdan girilmektedir. Doğu batı yönünde dikdörtgen planlı olan yapı tek nefli ve tek apsislidir. Naos kısmı 3.42x2.18 m. ölçülerindedir. Naos zemini düzensizdir. Kuzey ve güney duvara birbirinin simetriği olacak şekilde yaklaşık 0.90 m. genişliğinde ve 0.33 m. derinliğinde yuvarlak kemerli ikişer niş oyulmuştur. Nişler zemine kadar inmektedir. Beşik tonozla örtülü naosu üst seviyede dört yönden basit profilli bir silme kuşağı çevrelemektedir.

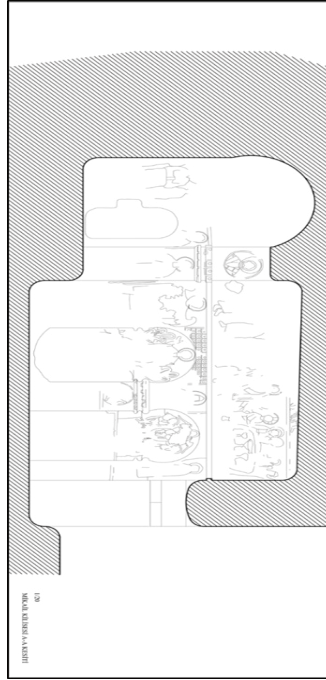
Apsis kısmı doğu duvar ekseninde olup, naos zemininden yaklaşık iki basamak yukarıdadır. Merkezi içerde yarım yuvarlak planlı olan apsis yarım kubbe ile örtülüdür. Oturma sekileri kuzey ve güneyde zafer kemerine bağlanmaktadır. Zemin toprakla dolu olduğu için altar toprağın altında kalmıştır. Apsisin güneyinde bir niş yer almaktadır.

Yapının batısında narteks kısmı vardır. Narteks kuzey güney yönünde

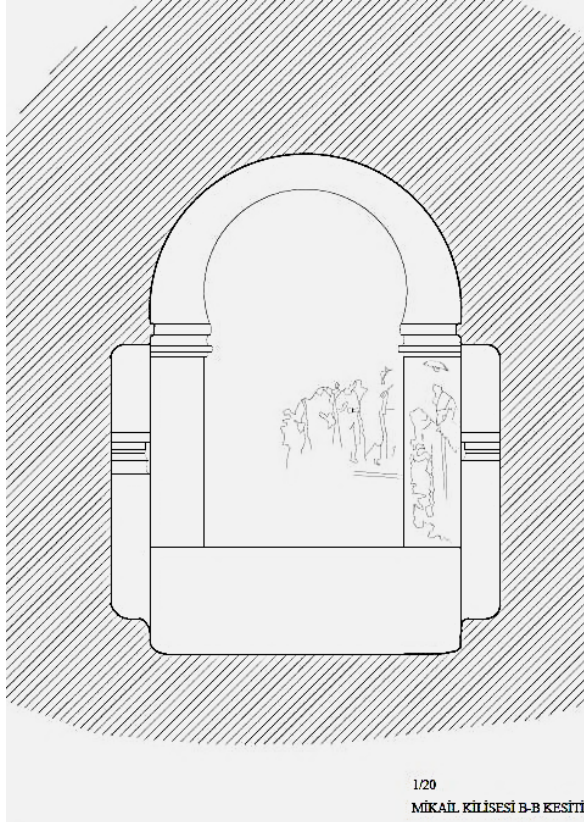
enlemesine dikdörtgen planlıdır. Fakat batı kısmı yıkılmıştır (Çizim: 1-2-3, Fotoğraf: 1-2-3).

Çizim 1: Kilise Planı (Güneri, Uslu, 2018)

Çizim 2: Güney Duvar Kesiti (Güneri, Uslu, 2018)

Çizim 3: Doğu Duvar Kesiti (Güneri, Uslu, 2018)

Fotoğraf 1-2: Genel Görünüşü (Güneri, 2018)

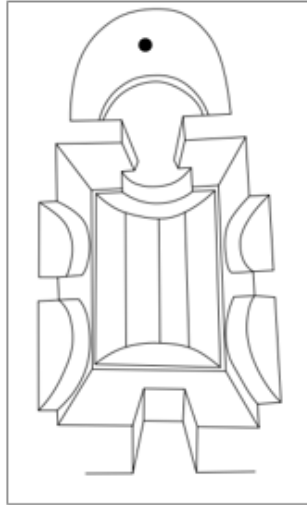
Fotoğraf 3: Naos ve Apsis Kısım (Güneri, 2018)

Duvar Resimleri

Kilisenin duvar resimleri; naos duvarı, naos tonozu, apsis ve naosa giriş kapısındaki tonozda yer almaktadır. Kilisede hem Eski Ahit hem de Yeni Ahit konulu sahneler bulunmaktadır. Yapıda tonoz dâhil kuzey ve güney duvarlarda İsa'nın çocukluk, yetişkinlik, ölüm ve ölüm sonrası olmak üzere toplam 28 sahne yeni ahitten, güney duvarda bulunan 2 sahne ise eski ahittendir. Ayrıca geometrik süsleme de bulunmaktadır. Sahne anlatımında, duvar resimlerinin kronolojik sırası değil yapının mimarisi esas alınmıştır.

Boyalı sıvanın dökülmesi nedeniyle büyük bir kısmı yok olmuş apsisde sadece alt şeritte merkezde Meryem ve yanında havariler görülebilmektedir. Blakherniotissa Meryem tipindeki Meryem ayakta ve cepheden resmedilmiştir. Orans duruşta ayakta duran ve kolları göğüs hizasında bulunan Meryem, avuç içleri seyirciye dönük dua eder biçimde verilmiştir. Boydan verilen Meryem kızıl kahve maphorion giymiştir. Sağında [ΠΕ]ΤΡΟC (Petrus) yazısı bulunmaktadır. Açık renk saç ve sakalıyla sarı haleli verilen Petrus, yeşil renkli himation giymiştir. Petrus'un yanında sırayla [Α]ΝΔΡΕΑC (Andreas), ΜΑ[Ρ]Κ[ΟC] (Markos), [ΛΟΥ]ΚΑC (Loukas) ve ΘΟΜΑC (Tomas) durmaktadır. Andreas kızıl

kahve, Markos sarı, Loukas yeşil, Tomas kahve himation içerisinde cepheden ve boydan tasvir edilmişlerdir. Sağ tarafında yer alan havarinin sadece kızıl kahve himationu görülebilmektedir. Apsisin yarım kubbesinde ise Teophany (Maiestas Domini) sahnesi yer almaktadır (Jolivet Levy, 2015). Fakat günümüze ulaşamamıştır. Apsis kemerinin söve iç yüzeyinde birbirine simetrik karşılıklı olarak iki piskoposdan güneydeki † O [ΑΓΙΟC] Β[ΑCΙΑ]Η[ΟC] (Hagios Basileios), kuzeydeki [† O ΑΓΙΟC] ΝΙΚΟ[Λ]Α[ΟC] (Hagios Nikolaos) cepheden ayakta tasvir edilmiştir. Açık kahve saç ve sakallı olarak tasvir edilen Basileios'un kızıl kahve phelonionu, üzerinde beyaz omophorionu vardır. Sağ eli ile göğüs hizasında takdis işareti yaparken, sol eli ile kitap tutmaktadır. Zemini yeşil, arka fon ise grimsi mavidir. Aziz Nikolaos'nun sadece açık renk halesi günümüze gelebilmiştir. Ayakta duran Nikolaos muhtemelen Basileios gibi sağ eli ile takdis işareti yaparken sol eli ile kitap taşımaktadır. Söve başlığı ise yatay ve dikey olarak kahve şeritlerin kestiği iki bölüm ve sekiz kareden oluşmaktadır. İçleri dolu olarak, kızıl kahve ve yeşil dairelerin içlerine yerleştirilmesiyle dama motifi oluşturulmuştur. Oluşan karelerin içlerinde birbirini çapraz kesen çizgiler mevcuttur. Apsis kemerinin naosa bakan bölümünde birbirine paralel olacak şekilde yerleştirilen kızıl kahve, turuncu, krem ve yeşil renklerle oluşturulmuş zikzaklarla çevrelenmiştir. Apsis kemerinin iç yüzeyine ise büst şeklinde beş adet peygamber yerleştirilmiştir (Fotoğraf: 4-10, Çizim: 4-5).

Çizim 4: Apsiste Yer Alan Meryem ve Havarilerin Kilise Planı Üzerindeki Yeri (Güneri, 2018)

Fotoğraf 4: Apsis Genel Görünüşü (Güneri, 2018)

Fotoğraf 5- Çizim 5: Apsiste Yer Alan Meryem ve Havariler (Güneri, 2018)

Fotoğraf 6-7: Apsis Zafer Kemerinin İç Yüzeyindeki Aziz Basileios (soldaki) Aziz Nikolaos (sağdaki)(Güneri, 2018)

Fotoğraf 8: Apsis Zafer Kemerindeki Geometrik Süsleme (Güneri, 2018)

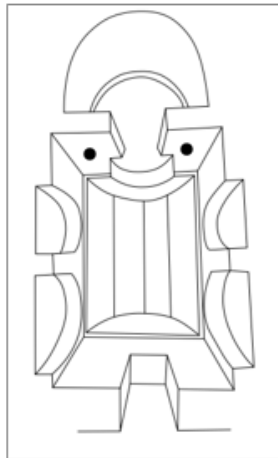

Fotoğraf 9: Apsis Zafer Kemerinde Kemer İç Yüzeyinde Yer Alan Geometrik Süsleme (Güneri, 2018)

Fotoğraf 10: Apsis Zafer Kemerinde Kemer İç Yüzeyinde Yar Alan Peygamber Büstleri (Güneri, 2018)

Apsis zafer kemerinin naosa bakan yüzeyinin güney duvarında piskopos vardır. Sarı haleli, açık renk saç ve sakallı olan piskopos sarı phelonion giymiştir. Phelonionunun üzerinde beyaz renkte omophorionu bulunmaktadır. Piskopos göğüs hizasında sağ eli ile takdis işareti yaparken yine göğüs hizasında örtülü sol eli ile kızıl kahve bir kitap taşımaktadır. Zemin yeşil, arka fon ise grimsi mavidir. Apsis zafer kemerinin naosa bakan yüzeyinin güney duvarında üst tonoz kısmından kahverengi şerit üzerinde beyaz incilerle ayrılmış iki piskopos yer almaktadır. İki piskopostan güneydeki sarı halelidir ve açık kızıl kahve phelonion giymiştir. Eli göğüs hizasındadır. İkinci piskoposun sadece açık renk halesi görülebilmektedir. Fakat büyük oranda tahrip olmuştur (Fotoğraf: 11-12, Çizim: 6).

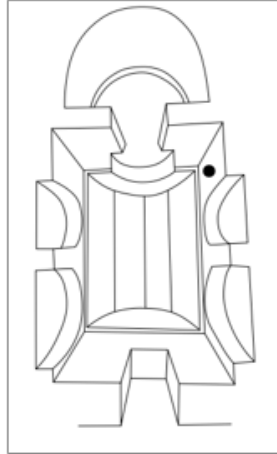

Çizim 6: Piskoposların Kilise Planı Üzerindeki Yeri (Güneri, 2018)

Fotoğraf 11-12: Apsis Zafer Kemerinde Naosa Bakan Yüzeyin Her İki Yanında Yer Alan Piskopos Figürü (Güneri, 2018)

Naosun güney duvarının doğusunda Baş melek Mikhail yer almaktadır. Hemen üzerinde † O APXICT[PATH]ΓOC MIXAHA (Arkhistrategos Mikhail) yazılı yazıtı bulunmaktadır. Elinde mızrak tutan Mikhail ayakta durmakta ve apsisin girişini korumaktadır. Sarı halesi kızıl kahve çerçvelidir ve kızıl kahve kıyafeti vardır. Yüzü tahrip olmuştur. Zemin yeşil, arka fon ise grimsi mavidir (Fotoğraf: 13-14, Çizim: 7-8).

Çizim 7: Baş Melek Mikhail'in Kilise Planı Üzerindeki Yeri (Güneri, 2018)

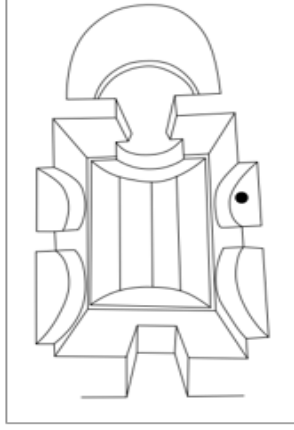

Fotoğraf 13-14, Çizim 8: Güney Duvarda Yer Alan Mikhael (Güneri, 2018)•

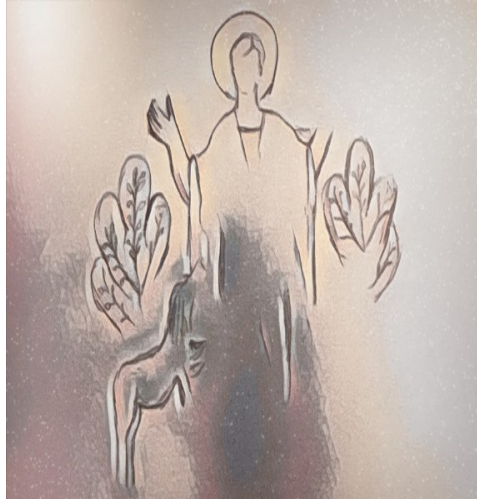
Naosun güney duvarının doğusundaki nişin içinde Daniel Aslanlar Çukurunda sahnesi vardır. Sahnenin üzerinde † Ο ΑΓΙΟC ΔΑΝΙΗΛ (Hagios Daniel) yazısı okunabilmektedir. Kilisede resmedilen Tevrat sahnesinden biridir. Sahnenin merkezinde vücudu ve kafası seyirciye dönük vaziyette ayakta duran Daniel, uzun kıvılcımlı kahve bir khiton ve üzerine kıvılcımlı kahve pelerin giymiştir. Başında sarı halesi vardır. Daniel iki elini yanlara açarak, avuçları açık bir şekilde seyirciye dönük durmaktadır. Daniel'in her iki yanında Daniel'e dönük karşılıklı duran aslanlar vardır. Kuyrukları uzun ve havaya dik olarak verilen aslanlar kıvılcımlı kahve olarak verilmişlerdir. Her iki aslanın arkasında gri renkte palmyeyi andıran iki ağaç motifine yer verilmiştir. Sahnenin zemini yeşil, arka fonu grimsi mavidir (Fotoğraf: 15, Çizim: 9-10).

Kuzey ve güneydeki niş kemerinin iç yüzeyinde, ende üç sıra boyda on iki sıradan oluşan yeşil, kıvı kahlve ve sarı renklerin kullanıldığı baklava dilimlerinin dizilmesiyle oluşturulmuş geometrik süsleme görölmektedir. Her bir baklava diliminin içinde birer adet içi boş daire yer almaktadır.

Güney duvarın niş kemerinin üst kısmında tonoz başlangıcıyla kemer arasındaki bölümde yeşil zemin üzerine kıvı kahlve ile kareler oluşturulmuş ve bu karenin içlerine birer adet içleri dolu daire yerleştirilmiştir (Fotoğraf: 16-17, Çizim:11-12).

Çizim 9: Daniel Aslanlar Çukurunda Sahnesinin Kilise Planı Üzerindeki Yeri (Güneri, 2018)

Fotoğraf 15, Çizim 10: Güney Duvarda Yer Alan Daniel Aslanlar Çukurunda Sahnesi (Güneri, 2018)

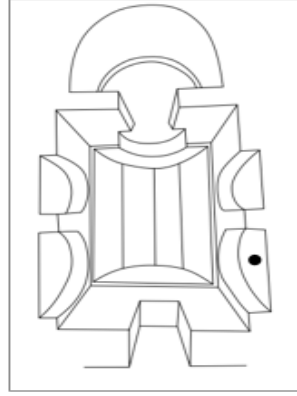
Fotoğraf 16, Çizim 11: Güney Duvarda Nişteki Kemer İç Yüzeyinde Yer Alan Geometrik Süsleme (Güneri, 2018)

Fotoğraf 17, Çizim 12: Güney Duvarda Nişin Üzerinde Yer Alan Süsleme (Güneri, 2018)

Naosun güney duvarının batısındaki nişin içinde Fırında Üç İbrani Genç resmedilmiştir. ΑΝΓΕΛΟC ΔΡΟCΙΖΟ[N] ΤΟ ΠΥΡ (Ateşi serinleten melek) AZA[PIAC] (Azarias) yazıları okunabilmektedir. Resmedilen diğer bir Tevrat sahnesidir. Üç İbrani genç, alevler içerisinde tasvir edilmişlerdir. Alevler sarı ve turuncu renkte verilmiştir. Arkalarında bir melek durmakta ve onları kollarıyla korumaktadır. Ananias, Mikhael ve Azarias adındaki üç İbrani genç saçları koyu ve sakalsız olarak resimlenmişlerdir. Elbiseleri kıvılcık kahve renktedir. Açık

kahve halesi olan soldaki genç iki eliyle meleği göstermektedir. Ortadaki figür açık kahve haleli ve kızıl kahve kıyafetlidir. Ellerini orans duruşunda iki yana doğru açmıştır. Sağdaki açık kahve haleli ve kahverengi elbiseli figür meleği işaret etmektedir. Beyaz khiton üzerine kahve himation giyen ve kanatlarını iki yana doğru açan melek figürü cepheden tasvir edilmiştir ve üç figürün arkasında durmaktadır. Elleri sağ ve soldaki figürlerin başları üzerindedir. Onları koruyucu bir tavır içerisindedir. Genç, sakalsız ve dalgalı saçlı olarak tasvir edilmiştir. Sahnenin zemini yeşil, arka fonu ise grimsi mavidir (Fotoğraf: 18, Çizim: 13-14).

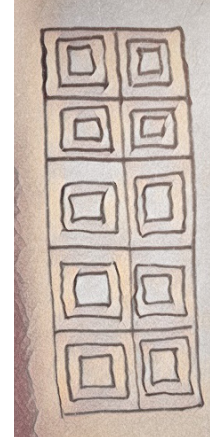

Çizim 13: Fırında Üç İbrani Genç Sahnesinin Kilise Planı Üzerindeki Yeri (Güneri, 2018)

Fotoğraf 18, Çizim 14: Güney Duvarda Yer Alan Fırında Üç İbrani Genç Sahnesi (Güneri, 2018)

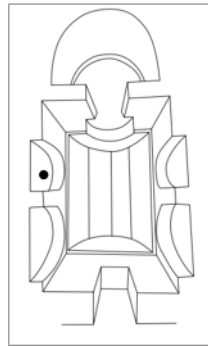
Kemer iç yüzeyinde yeşil zemin üzerine kızıl kahve ve sarı renklerle iç içe geçmiş iki karenin oluşturduğu iki sıra halinde geometrik süsleme bulunmaktadır (Fotoğraf: 19, Çizim:15).

Fotoğraf 19, Çizim 15: Kuzey batı ve Güney batı Kemer İç Yüzeyinde Yer Alan Geometrik Süsleme (Güneri, 2018)

Kemer ile tonoz arasında, açık kahve zemin üzerine kızıl kahve dairelerden oluşan geometrik süsleme yer almaktadır.

Naosun kuzey duvarının doğusundaki nişin içinde İsa'nın Cehenneme İnişi - Anastasis sahnesi resmedilmiştir. Sahnenin merkezine yer alan İsa, cep-heden ve ayakta tasvir edilmiştir. Uzun saçlı ve sakallıdır. Başını sarı renkte hale çevrelemektedir. Koyu kahve himation ve mavi kithon giymiştir. Kahverengi konturun çevrelediği açık mavi ışıklı vücudunu saran mandorla içerisinde. Diğer figürlere göre daha büyük boyutta yapılmıştır. Sol tarafta Âdem ve Havva görülmektedir. İsa'dan yardım ister gibi ellerini uzatmışlardır. İsa'nın ayakla-rının altına Hades figürü resmedilmiştir. Sahne zemini yeşil, arka fon grimsi grimsi mavidir (Fotoğraf: 20, Çizim: 16-17).

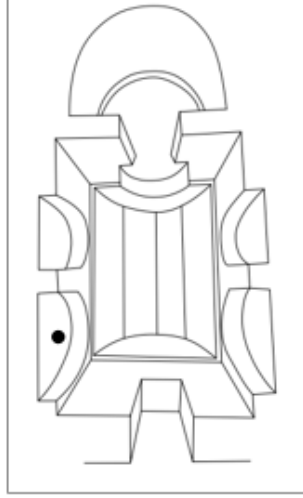
Çizim 16: Anastasis Sahnesinin Kilise Planı Üzerindeki Yeri (Güneri, 2018)

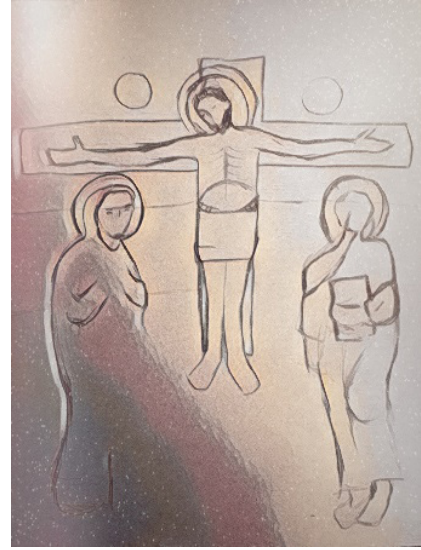

Fotoğraf 20, Çizim 17: Kuzey Duvarda Yer Alan Anastasis Sahnesi (Güneri, 2018)

Naosun kuzey duvarının batısındaki nişin içinde Çarmıhta İsa sahnesi bulunmaktadır. Bu sahne temel ikonografik öğelerden, yani merkezde Çarmıhta İsa, çarmıhın iki yanında Meryem ve Vaftizci Yahya ve çarmıhın üzerinde yer alan ay ve güneşten oluşmaktadır. Sahnenin merkezinde çarmıha gerilmiş İsa tam cepheden resmedilmiştir. Siyah saçlı, sakallı ve haleli olan İsa'nın başı sola doğru hafifçe eğilmiştir ve gözleri kapalıdır. Yarı çıplak olarak verilen İsa'yı beyaz renkteki perizonion bel hizasından diz kapağının üstüne kadar örtmektedir. Çarmıhın üzerinde güneş ve ay simgesi yer almaktadır. İsa'nın sağ tarafında kızıl kahve maphorion giymiş olan Meryem görülmektedir. Ayakta resmedilen Meryem İsa'ya dönüktür ve ellerini yüzüne doğru dua eder biçimde havaya kaldırmıştır. Sol tarafında ise İncilci Yahya bulunmaktadır. Saçları koyu renk ve sakalsız olarak verilen Yahya, İsa'ya dönük olarak verilmiş ve sağ elini çenesine dayamış, sol eliyle de göğüs hizasında kitap taşımaktadır. Yeşil himation ve sarı renkte kithon giymiştir. Başı sağ omuzuna doğru hafif eğiktir. Resmin zemini yeşil, arka fon figürlerin bel hizasına kadar sarı, figürlerin bel hizasından sonra grimsi mavidir (Fotoğraf: 21, Çizim: 18-19).

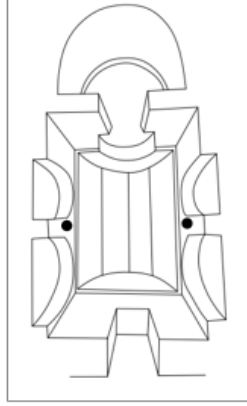
Çizim 18: Çarmıhta İsa Sahnesinin Kilise Planı Üzerindeki Yeri (Güneri, 2018)

Fotoğraf 21, Çizim 19: Kuzey Duvardaki İsa'nın Çarmıha Gerilmesi Sahnesi (Güneri, 2018)

Naosun kör nişlerinin arasında kalan bölümlerde ise keşişler yer almaktadır (Çizim: 20). Bunlardan güneydeki † O [ΑΓΙΟC] † O [ΑΓΙΟC] A[NTΩΝΙΟC ?] Hagios Antonios'dur (Fotoğraf: 22). Antonios cepheden tasvir edilmiştir. Kızıl kahve saçığı olduğu görülmektedir. Sakalı açık renkte olup sivrilerek sonlanmak-

tadır. Kızıl kahve pelerin giymiştir. Elleri göğüs hizasında seyirciye dönüktür. Kuzeydeki ise Daniel Stilite'dir. Sütun üzerinde uzun bir süre yaşamış olan Daniel'in uca doğru sivrilen sakalı ve başında külah şeklinde bir başlığı bulunmaktadır. Alt kısımda daire içerisinde Malta haçı vardır.

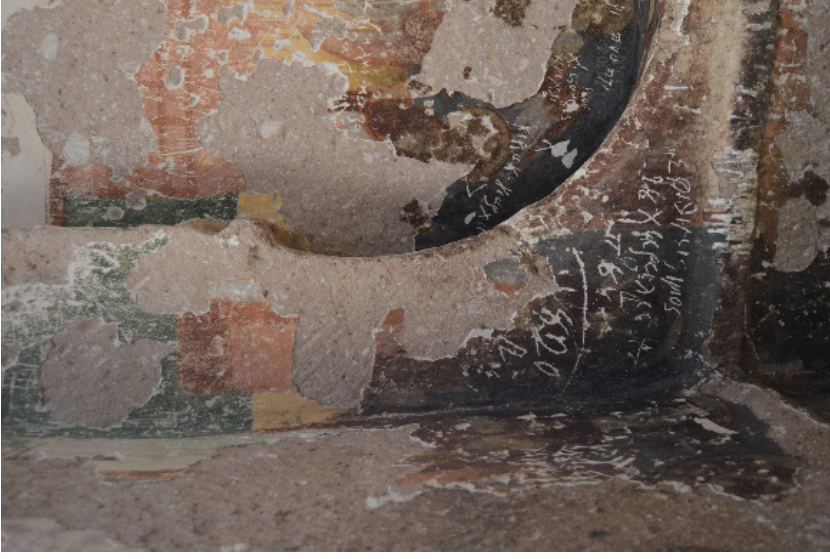

Çizim 20: Keşişlerin Kilise Planı Üzerindeki Yeri (Güneri, 2018)

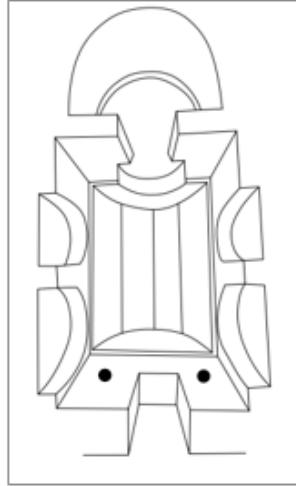
Fotoğraf 22: Güney Duvarda Yer Alan Hagios Antonios (Güneri, 2018)

Naosun kör nişin batısında kalan bölümde aziz ayakta tasvir edilmiştir. Cepheden verilen azizin açık renk halesi, koyu renk saçı vardır. Koyu kahve palyum giymiştir (Fotoğraf: 23).

Fotoğraf 23: Güney Duvarın Batı Köşesinde Yer Alan Aziz (Güneri, 2018)

Batı duvarında ise azizeler yan yana resmedilmiştir. Azizelerden † Η ΑΓΙΑ [---] (angle sud) (Güney köşe) † [Η ΑΓΙΑ] ΕΦΕΜ[ΙΑ] (Kuzey köşe) / ΕΥΦΗΜΙΑ yazıtı okunabilmektedir. En kuzeydeki Azize Euphemia'dır. Ayakta tasvir edilmişlerdir. Sarı haleleri belirgindir. Kızıl kahve kıyafetleri belirgindir (Fotoğraf: 24, Çizim: 21).

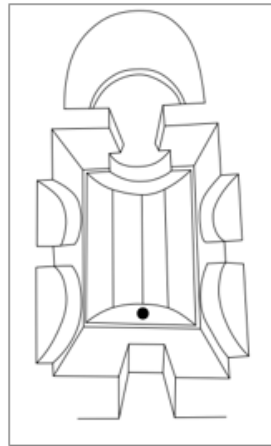

Çizim 21: Keşişlerin Kilise Planı Üzerindeki Yeri (Güneri, 2018)

Fotoğraf 24: Batı Duvarında Yer Alan Azizeler (Güneri, 2018)

Batı tonoz alınlığında İsa'nın Doğum sahnesi yer almaktadır. Kompozisyonun merkezinde başucunda bekleyen meleklerle Meryem yer almaktadır. Meryem yatar vaziyettedir. Bebek İsa, sepet içinde kundağa sarılı olarak verilmiştir. İsa'nın başucunda eşek ve öküz durmaktadır. Resmin sağ köşesinde ahırın girişinde başına yerleştirilen büyük yıldızla Yusuf beklemektedir. Resmin zemini yeşil, arka fon figürlerin bel hizasına kadar sarı, figürlerin bel hizasından sonra grimsi mavidir. Resim üstten kıvılcak kahve bir şeritle sınırlandırılmıştır. Fakat çok tahrip olduğu için sahne zor seçilmektedir (Çizim: 22)

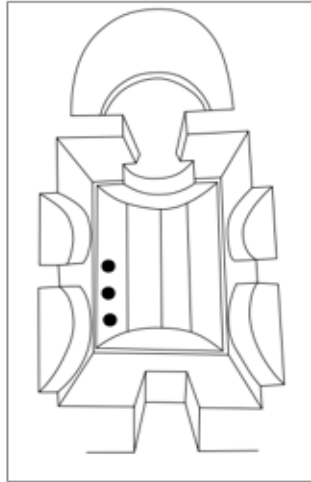
Çizim 22: İsa'nın Doğum Sahnesinin Kilise Planı Üzerindeki Yeri (Güneri, 2018)

Naos tonozu dört şeride ayrılmıştır. Her şeritte üç sahne yer almaktadır. En ortadan ince beyaz bir şerit tonozu ortadan ikiye bölmekte ve üzerini inci motifleri süslemektedir (Fotoğraf: 25).

Fotoğraf 25: Tonozun Genel Görünüşü (Güneri, 2018)

Bu şeritlerden en kuzeyde, batıdan doğuya doğru Körün İyileştirilmesi, İsa ve Samiriyeli Kadın ve Kudüs'e Giriş sahneleri vardır (Çizim: 23).

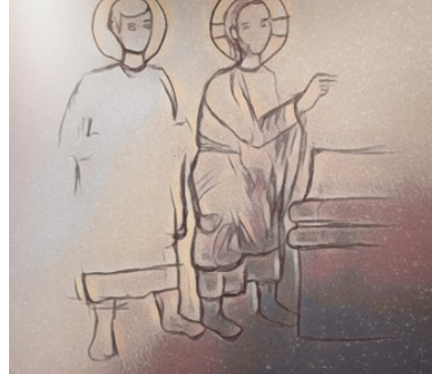
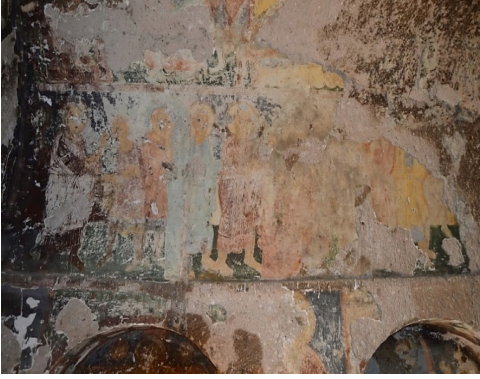
Çizim 23: Tonozda Yer Alan Duvar Resimlerinin Kilise Planı Üzerindeki Yeri (Güneri, 2018)

Körün İyileştirilmesi sahnesi en kuzeydeki şeridin batısında yer almaktadır. HACIC TOY T[YΦΛΟΥ EN] TH C[ΙΛΩΑΜ] K[ΟΛΥ]ΜΒΙΘΡ[A] (John 9 :7) (Siloam havuzunda körün iyileştirilmesi) yazıtı bulunmaktadır. Resmin merkezinde mucizeyi gerçekleştiren İsa, İsa'nın arkasında havari ve resmin sağında İsa'nın elini gözüne doğru götürdüğü kör adam görülmektedir. Resmin zemini yeşil, arka fon ise grimsi mavidir. Sahne kahve bir şeritle sınırlandırılmıştır. Resmin merkezinde yer alan İsa ayaktadır ve vücudu sağa dönüktür. Kahve saçlı ve sakalsız olarak tasvir edilmiştir. Açık renk halelidir. Üzerinde kızıl kahve khiton ve açık kahve himation vardır. Sağ eli havada körü takdis eder biçimde durmaktadır. İsa'nın arkasında havarisi (muhtemelen Thomas) durmaktadır. Havarinin vücudu sağa dönüktür ve ayaktadır. Havari siyah saçlı, sakallı ve haleli tasvir edilmiştir. Üzerine khiton ve himation giymiştir. Fakat renkleri seçilememektedir. Açık renk saçlı olan kör adam diz kapakta kızıl kahve elbiselidir. İki eli, dua eder şekilde bel hizasındadır. İsa'ya doğru hafif eğilmiştir. Arkasında iyileşmiş ve sol eli ile gözüne dokunan bir kör adam yerleştirilmiştir. İkinci kör adam da açık renk saçlıdır ve İsa'ya arkasını dönüp sol eli ile gözüne dokunmaktadır. Diz kapakta kızıl kahve elbisesi vardır. Resmin zemini yeşildir (Fotoğraf: 26, Çizim: 24).

Fotoğraf 26, Çizim 24: Tonozun Kuzeyinde İlk Sırada Batıda Yer Alan Körlerin İyileştirilmesi Sahnesi (Güneri, 2018)

İsa ve Samiriyeli Kadın sahnesi en kuzeydeki şeridin ortasında yer almaktadır. Bir kuyu başında resimlenmiştir. Kahverengi kuyu görülebilmektedir. Kızıl kahve khiton giyen İsa'nın üzerinde kahve himationu vardır. Kızıl kahve çerçevesi sarı halesi bulunmaktadır. Zemin yeşildir, arka fon grimsi mavidir. (Fotoğraf: 27, Çizim: 25).

Fotoğraf 27, Çizim 25: Tonozun Kuzeyinde Ortada Yer Alan İsa ve Samiriyeli Kadın Sahnesi (Güneri, 2018)

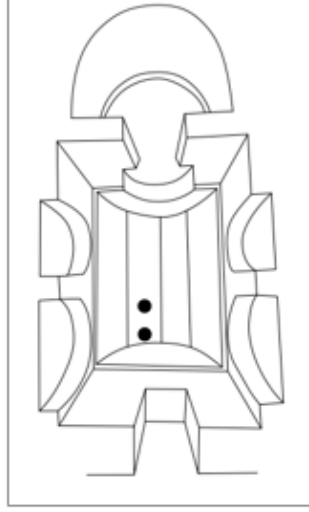
Kudüs'e Giriş sahnesi en kuzeydeki şeridin doğusunda yer almaktadır. Günümüze çok az bir kısmı gelebilmiştir. Sahnenin sol köşesinde bir havari, havarinin önünde bir sıpa vardır. Resmin zemini yeşil, arka fon figürlerin bel hizasına kadar sarı, figürlerin bel hizasından sonra kıvıllı kahvedir. Sahne üstten kıvıllı kahve renkli bir şerit ile sınırlandırılmıştır. Resim çok tahrip olmuştur. Kıvıllı kahve konturla belirginleştirilen sıpanın rengi açık kahvedir. İsa'nın arkasında duran havarinin vücudu üçte iki sağa dönük vaziyette ve ayakta durur şekildedir. Üzerinde sarı bir khiton ve açık mavi himationu vardır. Resmin geri kalan kısmı görülememektedir (Fotoğraf: 28, Çizim: 26).

Fotoğraf 28, Çizim 26: Tonozun Kuzeyinde En Doğuda Yer Alan Kudüs'e Giriş Sahnesi (Güneri, 2018)

Kuzeydeki ikinci şeridde batıdan doğuya doğru Müneccim Kralların Tapınması ve Yusuf'un Rüyası sahnesi yer almaktadır (Çizim: 27).

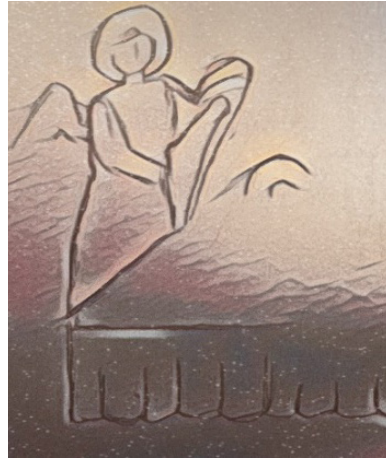
Çizim 27: Tonozda Yer Alan Duvar Resimlerinin Kilise Planı Üzerindeki Yeri (Güneri, 2018)

Müneccim Kralların Tapınması sahnesi kuzeydeki ikinci şeridin batısında bulunmaktadır. ΑΓ[ΓΕΛΟC] ΟΔΙΓΟΝ ΤΟΥC ΜΑΓΟ[ΥC] (Melek kahin krallara rehberlik ediyor) yazıtı yer almaktadır. Kompozisyonun merkezinde Meryem kahverengi inci dizileriyle süslenmiş bir taht üzerinde oturmakta ve kucağında çocuk İsa'yı tutmakta, Meryem'in yanında sağda Yusuf yer almakta, resmin sağ tarafında ise Üç Kral bulunmaktadır. Sahne çok yıprandığı için zor seçilmektedir. Sahne alttan ve üstten kızıl kahve şeritlerle sınırlandırılmıştır. Mavi khiton giyen Meryem sahnenin merkezindedir ve bir taht üzerinde oturur vaziyettedir. Vücudu sağa dönük olan Meryem'in başını kızıl kahve bir hale çevrelemektedir. Elleri ile kucağında duran İsa'yı tutmaktadır. Çocuk İsa'nın sadece halesi ve çok az kıyafeti görülebilmektedir. Büyük oranda tahrip olmuştur. Üzerinde kızıl kahve bir elbise yer almaktadır ve kızıl kahve hale çevrelemektedir. Yusuf'un sadece başı seçilebilmektedir. İsa'nın karşısında, ona doğru eğilmiş ilk kral durur. İlk kral sol elini İsa'ya doğru uzatmıştır. Resmin en sağ köşesinde duran diğer iki kralın vücudu sağa doğru dönüktür ve ayakta durmaktadır. Fakat ayrıntılar görülememektedir. Zemin yeşil, arka fon ise grimsi mavidir (Fotoğraf: 29, Çizim: 28).

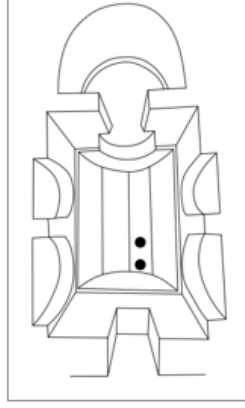
Fotoğraf 29, Çizim 28: Tonzun İkinci Şeritinde Batıda Yer Alan Münecim Kralların Tapınması Sahnesi (Güneri, 2018)

Yusuf'un Rüyası sahnesi kuzeydeki ikinci şeridin doğusunda yer almaktadır. Sahnenin merkezine yatay vaziyette yerleştirilmiş ve sarı etek uçları görülen yatağın içinde uyuyan Yusuf vardır. Yusuf'un ayakucunda bir melek durmaktadır. Meryem'in kutsal ruhla gebe kaldığını söylemektedir. Melek sarı khiton ve kızıl kahve maphorion giymiştir. Yüz kısmı tahrip olan meleğin sarı halesi belirgindir. Kızıl kahve büyük kanatları vardır. Sol eli Yusuf'u takdis eder vaziyette havaya kalkmıştır. Resmin zemini yeşil, arka fon grimsi mavidir. Resim alt ve üstten kızıl kahve şeritlerle sınırlandırılmıştır. (Fotoğraf: 30, Çizim: 29).

Fotoğraf 30, Çizim 29: Tonzun Kuzeyinde İkinci Şeritte Ortada Yer Alan Yusuf'un Rüyası Sahnesi (Güneri, 2018)

Güneydeki ikinci şeritte batıdan doğuya doğru Beytullahim'e Yolculuk ve Müjde sahnesi yer almaktadır (Çizim: 30).

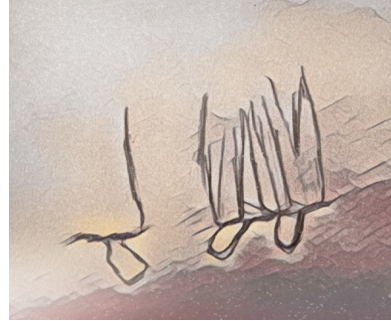
Çizim 30: Tonozda Yer Alan Duvar Resimlerinin Kilise Planı Üzerindeki Yeri (Güneri, 2018)

Beytüllahim'e Yolculuk sahnesi güneydeki ikinci şeridin batısında bulunmaktadır. Kompozisyonun merkezinde at üzerinde oturan Meryem, Meryem'in arkasında Yusuf bulunmaktadır. Atın üzerindeki Meryem'in vücudu izleyiciye dönüktür. Üzerinde kızıl kahve khiton, beyaz maphorion vardır. Yüzü son derece tahrip olmuştur. Sağ eli göğüs hizasında dururken, sol eli havaya doğru kalkmıştır. Tahrip olan eli ile muhtemelen takdis işareti yapmaktadır. Meryem'in arkasında duran Yusuf, oldukça tahrip olmuştur. Yusuf'un vücudu Meryem'e doğru dönüktür. Üzerinde mavi khiton, kızıl kahve himation vardır. Meryem'deki gibi başını kızıl kahve hale çevreler. Yeşil zemin üzerinde bodur, yeşil yapraklı ağaçlar vardır. Resmin zemini yeşil, arka fon grimsi mavidir. Resim alttan ve üstten kızıl kahve şeritlerle sınırlandırılmıştır (Fotoğraf: 31, Çizim: 31).

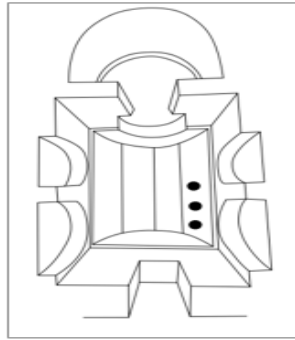
Fotoğraf 31, Çizim 31: Tonozun Güneyinde İkinci Şeritte En Batıda Yer Alan Beytüllahim'e Yolculuk Sahnesi (Güneri, 2018)

Müjde sahnesi güneydeki ikinci şeridin doğusunda yer almaktadır. Bu resimden geriye bugün hiçbir şey kalmamıştır. Duvar tamamen kazınmıştır. Meryem ve Gabriel'in yalnızca ayak kısımları belirgindir. Melek kuzey tarafta yer almış, hatları açık kıvrık kahve bir çizgiyle çevrelenmiştir. Meryem'in kıvrık kahve himationu belirgindir (Fotoğraf: 32, Çizim: 32).

Fotoğraf 32, Çizim 32: Tonozun Güneyinde İkinci Şeritte En Batıda Yer Alan Müjde Sahnesi (Güneri, 2018)

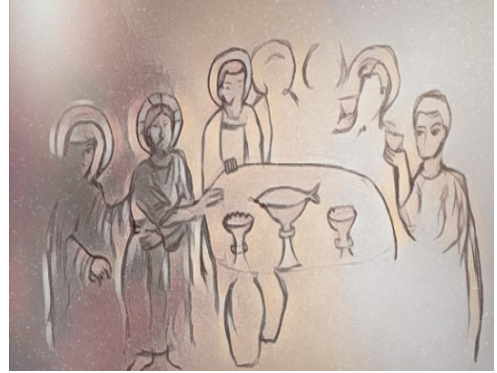
Güneydeki ilk şeritte batıdan doğuya doğru Kana Düğünü, Vaftiz ve Çölde Denenme? sahneleri bulunmaktadır (Çizim: 33).

Çizim 33: Tonozda Yer Alan Duvar Resimlerinin Kilise Planı Üzerindeki Yeri (Güneri, 2018)

Kana Düğünü sahnesi güneydeki birinci şeridin batısındadır. [TA]MOC O EN KANA TIC ΓΑΛΙ [ΛΑΙΑ]C (Galile'deki Kana Düğünü) IOANIC (Doğru yazılışından (Ιωάννης) transliterasyonu = Ioannes) IC XC yazıtı okunabilmektedir. Suyu şaraba çevirme mucizesidir. Bir masanın üzerinde verilen ziyafeti

gösteren ortada büyük kahverengi ayaklı bir tabak içerisinde bir balık ve iki yanında yine iki tane ayaklı tabak bulunmaktadır. Resmin sol kenarında İsa ve Yuhanna İncili'nde anlatıldığı gibi bu mucize olayının gerçekleşmesini oğlundan isteyen Meryem yer almaktadır. İsa kahverengi khition giymiştir. Sol elini göğüs hizasında beline sarmış, sağ elini de masaya koymuştur. Meryem hemen İsa'nın sağına durmakta ve sol eliyle İsa'nın omuzuna dokunmaktadır. Üzerinde kahverengi maphorion vardır. İsa ve Meryem'in alt kısmında küpler yer almaktadır. Sahnenin devamında bir masa etrafında toplanan kişiler görülmektedir. Resimde yuvarlak bir masa etrafında, ön planda yer alan beş veya altı kişi vardır. İsa'nın sol yanındaki ilk kişi Petrus olmalıdır. Diğerlerine göre biraz daha yaşlı duran havarinin sağ eli masadadır. Gri khition üzerine sarı renkte himation giymiştir. Yanındaki figür biraz daha gençtir, yeşil himationu görülebilmektedir. Yanında yer alan üç kişinin ise halesi yoktur. Kızıl kahve kıyafeti ve kızıl kahve saçı olan kişi elindeki kızıl kahve kupaya saygı duyarak dikkatlice bakmaktadır. Onun yanındaki kişi kızıl kahve kıyafet içinde daha genç verilmiştir. İsa'nın tam karşısında yer alan kişinin sağ eli göz hizasında kupa vardır. Zemin yeşil, arka fon ise grimsi mavidir (Fotoğraf: 33, Çizim: 34).

Fotoğraf 33, Çizim 34: Tonozun Güneyinde Batıda Yer Alan Kana Düğünü Sahnesi (Güneri, 2018)

İsa'nın Vaftizi sahnesi güneydeki birinci şeridin ortasında bulunmaktadır. Resmin merkezinde vaftiz edilen İsa, resmin solunda vaftiz işini gerçekleştiren Vaftizci Yahya, resmin sağına ise olaya şahitlik eden iki melek figürü bulunur. Sahne alttan ve üstten kızıl kahve şeritlerle sınırlandırılmıştır. Çıplak vücudu hafif sağa dönüktür. Sol eli ile sağ omuzunu tutmakta, sağ eliyle ise örtünmeye çalışmaktadır. Bacakları sabit durmaktadır. Ayakları Şeria ırmağının içindedir.

Resmin sol köşesindeki Vaftizci Yahya'nın yalnızca kızıl kahve khitonu fark edilebilir şekildedir. Vücudunun belden üst kısmının ve ellerinin İsa'ya doğru eğildiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen Yahya, İsa'ya doğru yönelerek vaftiz işini gerçekleştirmektedir. Ayakta duran Yahya'nın baş kısmı tahrip olmuştur. Resmin sağında iki melek yan yana durmaktadır. Melekler iri vücutları ve iri kanatlarıyla son derece dikkat çeker. Üzerlerinde mavi khitonların varlığı ve uzun kızıl kahve kanatları görülmektedir. Meleklerin yüzleri tahrip olmuştur ve İsa gibi her ikisinin de başı halelidir. Meleklerin vücudu sola, İsa'ya doğru yönelmiştir. Resmin zemini yeşil, figürlerin bel hizasından sonra grimsi mavidir (Fotoğraf: 34, Çizim: 35).

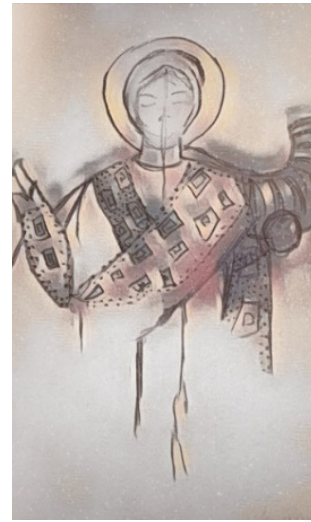
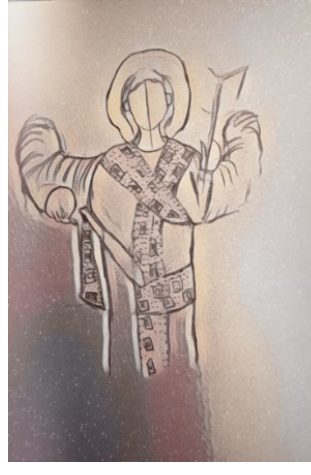
Fotoğraf 34, Çizim 35: Tonozun Güneyinde Ortada Yer Alan Vaftiz Sahnesi (Güneri, 2018)

Çölde Denenme? sahnesi güneydeki birinci şeridin doğusunda bulunmaktadır. Büyük oranda tahrip olan duvar resminde cepheden verilen İsa kızıl kahve khition giymiştir. Önünden duran İblis ise 3/4 profilden verilmiştir. İsa ve İblis sadece ayak kısımları ve kıyafetlerinin bir bölümü günümüze gelebilmiştir. Muhtemelen İsa'nın arkasında dağ yer almaktadır. Bir dağın tepesine götürüp kendisine taptığı takdirde tüm güzelliklerin ona verileceğini söylemesi anıdır (Fotoğraf: 35, Çizim: 36).

Fotoğraf 35, Çizim 36: Tonozun Güneyinde Doğuda Yer Alan Çölde Denenme Sahnesi (Güneri, 2018)

Naosa giriş kapısındaki tonozda Mikhail Gabrielle birlikte imparatorluk kıyafetleri içerisinde verilmiştir. Elleri küre ve asa taşımaktadırlar. Elleri ve yüzleri yarım bırakılmıştır. Eskiz çizgileri görülmektedir. Yüzleri ortadan yatay ve dikey olarak ikiye ayrılmış, el çizgileri de geometrik hatlarla verilmiştir. Sanatçı baş meleklerin kıyafetlerini de yarım bırakmıştır (Fotoğraf: 36-37, Çizim: 23-24). Giriş kapısının alınlığında kucağında İsa ile Nikopoia Meryem yer almaktadır. Meryem'in oturduğu kızıl kahve tahtın arka kısmı günümüze gelebilmiştir. Tahtın iki yanında selvi ağacı bulunmaktadır (Fotoğraf: 38).

Fotoğraf 36-37, Çizim 23-24: Giriş Kapısındaki Tonoza Yer Alan Baş Melekler (Güneri, 2018)

Fotoğraf 38: Kapı Alınlığında Yer Alan Nikopoia Meryem (Güneri, 2018)

Duvar resimleri “secco” adı verilen kuru sıva üzerine yapılmıştır. Kullanılan renkler genellikle kızıl kahve, okr adı verilen koyu sarı, beyaz, grimsi mavi ve yeşildir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Mikhail Kilisesi apsisinde Theophany (Maiestas Domini) sahnesi tasvir edilmiştir. Sahnenin yeri apsis yarım kubbesidir. Sahnenin en erken tarihli örneklerine 6.yy Selanik, Latmos Manastırı Hagios David Kilisesi'nin apsis yarım kubbesinde rastlanmaktadır (Ataç, 2015, s. 34). Lafontaine- Dosogne; sahnenin bazı örneklerinin İstanbul özelliği gösterdiği, bazı örneklerinin ise daha çok Suriye, Filistin ile Mısır'da daha iyi bilindiğini belirtmektedir (1979, s. 28-44). Jerphanion; sahnenin kökenini Mısır'a dayandırmaktadır (1925-42, s. 323-324). Ihm; Mısır Bavit şapeli apsisindeki bu sahneyi Kapadokya'daki sahnelerle benzerliğinden bahsederek Jerphanion gibi Mısır'a götürmektedir (1960). Epstein ise; bu sahneyi İstanbul'a bağlamaktadır (1979, s. 39-40). Kapadokya kiliselerinde bu sahneye, İkona kırıcılık (726-787,815-843) dönemde ve özellikle 10. yy' a tarihlenen kiliselerde sıklıkla rastlanılmaktadır (Ihm, 1960, s. 42-51). Kapadokya kiliseleri arasında Zelve Simeon Stilites (10 yy başı),

Göreme 3 Nolu (9.yy), Göreme 4a Nolu (10.yy başı), Göreme 7 Nolu (Yeni Tokalı) (10.yy ortası), Göreme 8 Nolu (10. yy'ın ilk yarısı), Göreme 9 Nolu (10. yy'ın ilk yarısı), Göreme 11 Nolu (Aziz Eustathios) (10. yy başı), Göreme 15a Nolu (10. y'ın ilk yarısı), Göreme 29 Nolu (Kılıçlar) (10.yy), Uçhisar Derebağ (9. yy), Akköy Ak (10. yy sonu), Bahçeli İçeridere (9. yy - 10.yy), İbrahimpaşa Babayan (10.yy), Mustafapaşa Kutsal Havariler (10. yy başı), Tavşanlı (10. yy), Sofular İpral Dere (9.yy sonu 10. yy başı), Ürgüp Pancarlık (9. yy sonu- 10. yy başı), Topozdağı (10.yy), Erdemli Tek Nefli (10. yy), Mamasun Köy Ensesi (10. yy), Güzelyurt Cafarlar (10. yy başı), Güzelöz 1 No'lu (9. yy ortası), Güllüdere 1 Nolu (10.yy başı), Güllüdere 3 Nolu (9.yy sonu -10 yy başı), Kızılçukur Haçlı (10. yy başı), Zindanönü Başmelek (10. yy başı), Çavuşin Güvercinlik (Nikephoros Phokas (10.yy) kiliselerinde Theophany sahnesi apsis yarım kubbesinde yer almaktadır (Jolivet Levy, 1991) (Jerphanion, 1925-42) (Restle, 1967). Sahne hemen hemen bütün kiliselerde birbirine yakın boyutlarda resmedilmiştir. Sahnenin Deesis sahnesi ile birlikte apsise alınması 10. yy'dan itibaren (Karakaya, 2015, s. 155). Soğanlı Barbara (10.yy başı), Güllüdere 4 Nolu (Ayvalı) (10.yy) Kiliseleri Deesis ve Teophany sahnelerinin birlikte verildiği örneklerdendir (Karakaya, 2015, s. 155). 11. yy.'dan itibaren ise sahne yerini Deesis sahnesine bırakmaya başlamıştır (Altunkaynak, 2006, s. 232). Apsis yarım kubbesinin altında yer alan şeritte sahnenin merkezinde yer alan Blakherniotissa Meryem, dua eder biçimde verilmiştir. Bu şekilde figürün şefaath dileyen yönü gösterilmek istenmiştir. Soğanlı Kubbeli (10.yy), İhlara Eski Baca (10-11.yy) kiliseleri Blakherniotissa Meryem'in tasvir edildiği örneklerden bir kaçıdır. Apsis kemer yüzeyinde kuzey ve güneyinde yer alan azizler apsise yakın bir konumda tasvir edilmeleriyle Çavuşin Güvercinlik (10. yy) ve Göreme Yeni Tokalı (10. yy sonu) kiliselerine benzemektedir (Jolivet Levy, 1991, s. 19-107). İkonografik programda Mikhail nefin güney doğu köşesinde bulunmaktadır. Aktepe Arkhestrategos Mikhail Kilisesi'nde olduğu gibi Karanlık Kilise'de de (11. yy) güney duvar alt şeritte Mikhail tek başına ayakta betimlenmiştir. Naosun güney duvarında, Üç İbrani Genci Fırında sahnesi Tevrat kaynaklı bir sahnedir. Ölümünden kurtuluş ve yeniden diriliş teması ile özellikle gömü yapılarında tasvir edildiği bilinmektedir (Karakaya, 2015, s. 161). Daniel Aslanlar Çukurunda sahnesi, Tevrat kaynaklı ikinci sahne olup, sahne erken dönemlerden itibaren gömü işlevi ile ilgili mekânlarda görülmektedir (Karakaya, 2015, s. 161). Dolayısıyla kilisenin bu bölümünün gömü işlevi için kullanıldığını söylemek

mümkündür. Naosun kuzey duvarında bulunan İsa'nın Çarmıha Gerilmesi sahnesinde, İsa'nın başının sola doğru eğilmesi, ay ve güneş sembollerinin bulunması ve Meryem'in duruşu Mavrucan 1 No'lu Kilise ile benzerlik göstererek arkaik dönem (10.y.y başı) özellikleri göstermektedir. Kilisede Çarmıha Geriliş'ten sonra Anastasis sahnesi gelmektedir. Sahnede İsa'nın mandorla verilmesi ve sade bir anlatıma sahip olması genel olarak erken dönem kiliselerinde karşımıza çıkmaktadır (Kartsonis, 1986, s. 13). Erdemli Tek Nefli (10.yy), Göreme 6 No'lu (10.yy), Güllüdere Ayvalı (10.yy), Göreme Theotokhos (10.yy ilk yarısı), Çavuşin Güvercinlik (10.yy), Bahattin Samanlığı (11. yy ilk yarısı), Ürgüp Pancarlık (9-10.yy), Soğanlı Barbara (11.yy), Eski Tokalı (10.yy başı), Yeni Tokalı (10.yy ortası), Pürenli Seki (10.yy-11yy) ve Mavrucan Haç (9.yy sonu 10.yy başı) kiliselerinde İsa mandorla içinde tasvir edilmiştir (Jolivet Levy, 1991). Ayrıca İsa, erken örneklerde diğer figürlere göre oranla büyük verilmektedir. Açıklık Ağa Kilisesi buna örnek olarak verilebilir. Bu yüzyıldaki sahnelerde genellikle İsa'nın çarmıha gerilmesi ya da kadınlar boş mezar başında sahnelerinden sonra geldiği görülmektedir (Altunkaynak, 2006). Aktepe Mikhail Kilisesi gibi Ürgüp Pancarlık (9.-10.yy), Göreme Theotokhos (10.yy'ın ilk yarısı), Göreme 6 No'lu (10.yy) kiliselerde sahne çarmıha gerilişten sonra verilmiştir. Muhtemelen İsa'nın Çarmıha Gerilişinden sonra Anastasis sahnesinin gelişi, İsa'nın insanlara umut olacağını yani ölümden sonra dirilişi hatırlatmak istemesinden kaynaklanmaktadır (Karakaya, 2015, s. 163). Tonozda yer alan Körün İyileştirilmesi sahnesi Kapadokya bölgesinde Aktepe Mikhail Kilisesi ile birlikte Mavrucan Haç (9.yy sonu 10.yy başı), Göreme Kılıçlar (10.yy), Eski Tokalı (10.yy başı) kiliselerinde bulunmaktadır. Tokalı Eski (10.yy başı) kilisede erken tarihli örneklerde olduğu gibi İsa elleriyle kör adamın gözlerine dokunurken tasvir edilmiştir. Bu sahnede, İsa'nın arkasında yer alan Thomas Mavrucan Haç Kilise'de (9.yy sonu 10.yy başı) görülmektedir. Münecim Kralların Tapınması" sahnesi 10. yy'a kadar doğum sahnesiyle bir bütünlük içinde gösterilmiş, ilerleyen dönemlerde Aktepe Mikhail Kilisesi'nde olduğu gibi bağımsız olarak verilmiştir. Aktepe Mikhail Kilisesi bu yönü ile Mavrucan Haç Kilise (9.yy sonu 10.yy başı), Göreme Tokalı Yeni (10. yy sonu), Soğanlı Münhil (10.yy) kiliseleriyle benzetilmektedir. Sahne kuruluş düzeni, figürlerin sadeliği ve taşıdığı dönem özellikleri açısından Göreme Aziz Eustathius kilisesi (970-980) ile ortak özellikler taşımaktadır. Kudüs'e Giriş sahnesinin genelde yeri değişkendir. Erken dönemlerden itibaren resmedildiği, sadece dönem içerisinde havarilerin sayı-

sında değişiklik olduğu bilinmektedir (Karakaya, 2015, s. 189). Arkaik grup kiliselerde genellikle havarilerden Thomas görülür (Karakaya, 2015, s. 189). Soğanlı Gök (10.yy), Güllüdere Ayvalı (9-10.yy), Ihlara Pürenliseki (10-11.yy), Sinasos Oniki Havari (9-10.yy) kiliselerinde farklı yerlerde resimlendiğini görebilmekteyiz (Restle, 1967) (Jolivet Levy, 1991). “Kana düğünü” sahnesi 4.y.y’ dan itibaren duvar resimlerine konu olmaya başlamıştır. Bir köşeye yerleştirilen hizmetçiler İsa’dan gelecek emirleri beklemektedirler. Rabulla İncili’nde bir minyatürde (586) ilk defa sahneye Meryem dâhil edilmiştir. Aktepe Mikhail Kilisesi’nde İsa’nın yanında Meryem bulunmaktadır. İsa’nın yanında Meryem Mavrucan Haç (9.yy sonu 10.yy başı) ve Tokalı Eski (10.yy başı) kiliselerinde de vardır. Vaftiz sahnesi İsa’nın yetişkinlik döneminin ilk sahnesi olduğu için Kapadokya kiliselerinde sıklıkla resmedilir. Sahneye nehir teması erken dönemlerden itibaren girmiştir (Jolivet Levy, 2002, s. 187). Bu kilisedeki Vaftiz sahnesi Mavrucan Haç (9.yy sonu 10.yy başı), Mavrucan 3 No’lu (9.yy), Göreme Kılıçlar (10.yy), Göreme El Nazar (10.yy), Karanlık (11.yy), Güllüdere 1 Nolu (10.yy), Güllüdere 3 Nolu (9.yy sonu 10.yy başı) kiliselerle benzerdir (Restle, 1967), (Thierry, Haut Moyen Age En Cappadoce: Les Eglises de la Region de Çavuşin Tome II, 1994), (Jerphanion, 1925-42). Nefin batı duvarında alt şeritte azize figürleri yer almaktadır. Azizelerin batı duvarda girişe yakın tasvir edilmeleri dikkat çekicidir. Göreme El Nazar (10.yy), Mikhail Kilisesi’ne paralel örnektir. Nefin nişler arasında kalan bölümleri aziz, martir gibi tekli figürlere ayrılmıştır. Muhtemelen kilisede bulunan mezarla ilişkili olarak tasarlanmış olmalılardır.

Kilisenin duvar resimleri, Kapadokya bölgesinde “arkaik” denilen çizgici, iki boyutlu bir üsluba sahiptir. Aynı üslubu, Göreme Kılıçlar Kuşluk (9-10.yy), Çavuşin Güvercinlik (10.yy), Erdemli Tek Nefli Arkaik (10.yy), Mavrucan Haç (9.yy sonu 10.yy başı) ve Mavrucan 3 Nolu (9.yy) kiliseler gibi arkaik dönem özelliği gösteren kiliselerde görmek mümkündür. Resimlerin ikonografik özellikleri de aynı arkaik özellikleri göstermektedir. Sahneler karışık resimlenmiş, Müjde ile tonozda başlayan siklus, Anastasis sahnesiyle naosun kuzey doğu duvar nişinde tamamlanmıştır. Sahnelerin ayrımı figürlerin değişmesi ile oluşmuştur. Bazı sahneler iç içe geçmiştir. Figürler tüm düzlemi kaplamaktadır. Uzamsal boşluklar bulunmamaktadır. Uzun-ince, iki boyutlu figürlerde vücut uzuvları birbirine orantısızdır. Vücuda göre orantısız tasvir edilen kafalarda göz, kaş, burun, ağız gibi özellikler kızıl kahve hatlarla şematik olarak belirlenmiştir.

Saç ve sakalda hacim birbirine paralel koyu ya da beyaz hatlarla verilmiştir. Statik, hareketsiz figürlerde ifadeye rastlanmamaktadır. Hareket verilmek istendiğinde de hareket deforme edilerek vücut bozulmuştur. Elbise kıvrımları çizgiseldir. Gölgeler ana rengin koyu tonunda, ışıklar ise beyaz bölgesel boyama ve uzun hatlardan oluşan fırça vuruşları ile gerçekleştirilmiştir. Sahnelerde perspektif kullanılmamıştır. (Demus, 1960; Diez, 1931; Karakaya, 2015).

Yapıyı önemli kılan husus; sanatçının ön çizimlerinin bulunduğu giriş tonozundaki baş melek figürleridir. Sanatçının duvar resimleme aşamalarını açıkça gösteren bu ön çizimler, Bizans resim sanatı için önemli ayrıntılar içermektedir. İlk aşamada sanatçının eskiz olarak figürün tamamını genel hatlarıyla çizdiği, sonrasında ayrıntıya girerek figürün diğer bölümlerini tamamladığı ve en son aşamada ise el ve yüz çizimini bitirip resmini sonlandırdığı düşünülmektedir. Sanatçı başın simetriğini verebilmek için başı eskiz çizgileri ile yatay ve dikeyde serbest çizgilerle bölmekte ve sonra böldüğü bu bölümlere göz, kaş, burun ve ağız şematik olarak yerleştirmektedir. Eli çizerken de, eli iki geometrik parçaya bölüp, parmakların şekillerini ikinci geometrik parçada şematik olarak vermekte ve sonrasında detaya girerek parmağın şeklini belirlemektedir.

Mikhail'in üzerinde bulunan yazıtta yer alan Arkhistrategos unvanı ve Mikhail'in konumu nedeniyle kilise Başmelek Mikhail'e ithafen yapılmış olmalıdır. Özgün ismi, banisi ve yapıldığı tarih kesin olarak bilinmese de duvar resimlerine baktığımızda kilisede; Kapadokya bölgesinde 9-10. yüzyıllara ait "arkaik" denilen tek nefli kiliselerin resim programını görmemiz mümkündür. Mimarisi ve duvar resimlerinin özellikleri dikkate alındığında kiliseyi 10.yy'ın başına tarihlendirmek muhtemel gözükmektedir.

Etik Beyan

"Aktepe Arkhistrategos Mikhail Kilisesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kuralları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics - COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

KAYNAKÇA

Altunkaynak, S. (2006). *Ürgüp Cemil Köyü Keşlik Manastırı Kiliseleri Duvar Resimleri*. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri.

Ataç, N. (2015). *Kappadokia'da Kapalı Yunan Haçı Planlı Kiliselerde Apsis, Doğu Haç Kolu ve Köşe Mekânları Resim Programları*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara.

Demus, O. (1960). Two Paleologan Mosaics Icons in the Dumbarton Oaks Collection. *Dumbarton Oaks Papers* 14, 96-109.

Diez, E. D. (1931). *Byzantine Mosaics in Greece, Hosios Lukas and Daphni*. Maasachuetts.

Epstein, A. W. (1979). The Problem of Provincialism, Byzantine Monasteries in Cappadocia and Monks in South Italy. *Journal of the Marburg and Courtauld Institutes, Volume 42, London*, 39-40.

Epstein, A. W. (1979). The Problem of Provincialism: Byzantine Monasteries in Cappadocia and in South Italy . *Journal of the Warburg and the Courtauld Institutes, 42* , 28-44.

Güneri, D. (2020). *Kapadokya Bölgesi Zelve Vadisi ve Çevresi (Paşabağ ve Aktepe Köyü) Bizans Kaya Yerleşimi*. Erciyes Üniversitesi SBE (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kayseri.

Ihm, C. (1960). *Die Programme der Christlichen Apsismalerei Vom Vierteren Jahrhundert bis Zur Mitte Des Achten Jahrhunderts*. Wiesbaden.

Jerphanion, G. d. (1925-42). *Une Nouvelle Province del'art Byzantin: Les Eglises Rupestres de Cappadoce, I-II*. Paris.

Jolivet Levy, C. (1991). *Les Eglises Byzantines de Cappadoce, Le Programme Iconographique de l'abside et de ses abords*. Paris.

Jolivet Levy, C. (2002). Nouvelle decouverte en Cappadoce. Les Eglises de Yüksekli. *Etudes Cappadociennes, London*, 168-218.

Jolivet Levy, C. (2015). *Cappadoce un Siecle Apres G. De Jerphanion, Tome I*. Paris Geuthner.

Karakaya, N. Ç. (2015). *Tatların I ve II No'lu Kiliselerin Duvar Resimleri*. Ankara .

Kartsonis, A. D. (1986). *Anastasis The Making of an Image, Princeton New Jersey*. Princeton University Press.

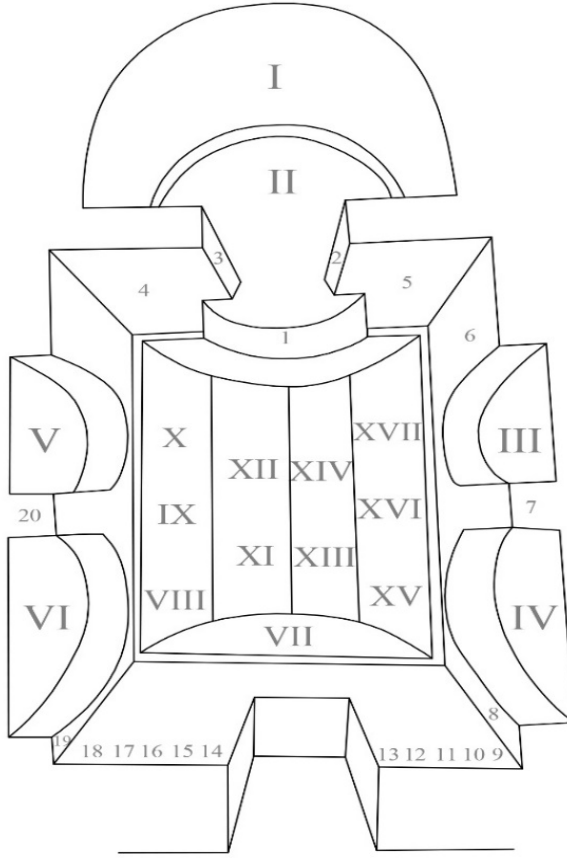
Pallis, A. (1997). *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*, (Çev: O. Azizoglu). Yapı Kredi Yayınları.

Restle, M. (1967). *Byzantine Wall Painting of Asia Minor,I-III*. Recklinghausen.

Thierry, N. (1971). *The Rock Churches (Ed: L. Giovannini), Arts of Cappadocia*.

Thierry, N. (1994). *Haut Moyen Age En Cappadoce: Les Eglises de la Region de Çavuşin Tome II*. Paris: Published by Librairie Orientaliste Paul Geuthner.

Tuncer, H. (2014). *Zelve Açık hava Müzesi 'nde Bulunan Balıklı ve Üzümlü Kilise 'nin Mimarisi ve Resim Programı*. Anadolu Üniversitesi SBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir.

- I- Maiestas Domini
- II- Blakherniotissa Meryem ve Havariler
- III- Daniel Aslanlar Çukurunda
- IV- Fırında Üç İbrani Genç
- V- Anastasis
- VI- Çarmıhta İsa
- VII- Doğum
- VIII- Körün İyileştirilmesi
- IX- İsa ve Samiriyeli Kadın
- X- Küdüse Giriş
- XI- Müneccim Kralların Tapınması
- XII- Yusufun Rüyası
- XIII- Beytullahime Yolculuk
- XIV- Müjde
- XV- Kana Dügünü
- XVI- Vaftiz
- XVII- Çölde Denenme

- 1- Peygamber Büstleri
- 2- Aziz
- 3- Aziz
- 4- Piskopos
- 5- Piskopos
- 6- Başmelek Mikhail
- 7- Keşiş Hagios Antonios
- 8- Aziz
- 9- Azize
- 10- Azize
- 11- Azize
- 12- Azize
- 13- Azize
- 14- Azize
- 15- Azize
- 16- Azize
- 17- Azize
- 18- Azize Euphemia
- 19- Aziz
- 20- Keşiş Daniel Stilite

Ek 1. Arkhistrategos Mikhail Kilisesi Planı Üzerinde Duvar Resimlerinin Dağılımı (Güneri, 2018).

